

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора економічних наук Денисова Олега Євгенійовича

на дисертаційну роботу Антонюк Катерини Іванівни

«Забезпечення безпеки споживання в Україні в умовах євроінтеграції»,

представлену на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за

спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави

(економічні науки)

Актуальність дослідження та його зв'язок з державними науковими програмами і темами

Після 25 років реалізації концепція сталого розвитку не лише не втрачає, а набирає більшої актуальності в різних сферах суспільства і економіки. Перехід від суспільства споживання до сталого розвитку потребує консолідації зусиль громадян, підприємництва та держави. Модернізація економіки на засадах сталого споживання стала актуальним завданням суспільних, гуманітарних та технічних наук. Для України своєчасним є дослідження специфіки забезпечення безпеки споживання як передумови сталого розвитку в процесі європейської інтеграції. Тобто запровадження засад сталого споживання сприятиме безпеці економічного розвитку та добробуту населення. Зауважимо, що суб'єкти економічних відносин найбільш відкриті до наслідування та впровадження цих принципів саме в процесі трансформації. Сучасні мегатренди розвитку глобальної економіки, передумови зміни концепції споживання, поряд із специфічними загрозами безпеці соціально-економічного розвитку України під впливом євроінтеграції актуалізують формування теоретико-методологічного базису та практичних рекомендацій щодо зміцнення безпеки споживання.

Недостатня скоординованість формування державної політики забезпечення споживання як головної детермінанти економічної безпеки

обумовлює необхідність удосконалення нормативно-правових і стратегічних програмних документів регулювання безпеки споживання щодо створення гідних умов життя, захисту прав споживачів, технічного регулювання продукції.

Багатоаспектність категорії споживання як ключової детермінанти сталого розвитку, увага до неї науковців, дослідження в межах понятійно-категоріального апарату різних наукових напрямів, а також складність, нечіткість та інституціональна невизначеність забезпечення безпеки споживання в Україні обумовили необхідність вирішення сформульованих автором дисертації завдань.

Важливість обраної теми дослідження обумовлена потребою в ґрунтовному системному аналізі теорій та методології безпекознавства, інституціоналізму в контексті убезпечення споживання. Окремі засади теоретико-методологічного базису забезпечення безпеки споживання розглядаються як раціональна платформа для реакції на виклики мета-, мега- та макросередовища у короткостроковій та довгостроковій перспективі. У цьому зв'язку дисертація «Забезпечення безпеки споживання в Україні в умовах євроінтеграції», в якій сформовано теоретичні засади забезпечення безпеки споживання та досліджено методологічні і прикладні детермінанти, є актуальною і важливою.

Варто відзначити, що дисертаційній роботі К. І. Антонюк властива аргументованість викладу, використання широкого арсеналу наукових методів для обґрунтування важливих наукових висновків та практичних рекомендацій.

Дисертаційна робота пов'язана з плановими науково-дослідними роботами:

- Національного інституту стратегічних досліджень “Стимулювання трансформаційних зрушень у реальному секторі економіки України” (№ державної реєстрації 0118U003511); “Пріоритезація розвитку реального сектору для прискорення економічного зростання України” (№ державної реєстрації 0119U000017);

- ДУ “Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України” “Подолання ексклюзивності регулювання соціально-економічного розвитку регіону” (№ державної реєстрації 0119U002012);

- Запорізького інституту економіки і інформаційних технологій “Стратегічні пріоритети економічної безпеки розвитку України в умовах глобальної економіки” (№ державної реєстрації 0115U001873);

- Запорізького національного університету “Сучасні напрямки розвитку менеджменту зовнішньоекономічної діяльності в Україні” (№ державної реєстрації 0114U002650);

- Національного університету “Запорізька політехніка” “Науково-практичне вирішення соціально-економічних проблем розвитку промислового регіону в умовах економічної кризи” (№ державної реєстрації 0115U004680); “Визначення факторів і закономірностей впливу маркетингу підприємств на маркетинг територій” (шифр НДР 05429); “Перетворення в транзитивній економіці: вітчизняний та світовий досвід” (шифр НДР 05625); “Пошук шляхів забезпечення інклюзивного розвитку промислового регіону з використанням сучасних інструментів маркетингу і логістики” (шифр НДР 05518).

Ступінь обґрунтованості, достовірності і новизни сформульованих у дисертації наукових положень, висновків і рекомендацій

Дослідження характеризується системним підходом до досягнення визначеної мети, що полягає у розробленні теоретико-методологічних засад зміцнення безпеки споживання в процесі євроінтеграції на основі обґрунтування категоріального апарату, структурно-сутнісних характеристик, концептуальних положень методології та науково-практичних рекомендацій її зміцнення.

Вирішення поставлених завдань забезпечено завдяки творчому опрацюванню багатьох наукових, методичних, статистичних джерел та інформаційних матеріалів з обраної тематики. Достовірність та обґрунтованість одержаних результатів підтверджується використанням у роботі законодавчої бази Верховної Ради України, Указів Президента України, Постанов Кабінету

Міністрів України, стратегічних програмних та нормативно-правових документів; міжнародних угод між Україною та ЄС; офіційних документів Європейської Комісії; публікацій статистичних органів України та міжнародних організацій (UN, ITC, WTO, Eurostat). Зазначимо, що в дослідженні використано більше 120 зарубіжних джерел, результатом чого стала систематизація світового, зокрема європейського, досвіду зміцнення безпеки споживання та пов'язаних з цим проблем, та його адаптації до умов української економіки.

Фаховість дослідження значним чином обумовлена використанням широкого спектру адекватних для обраної тематики мети та завдань роботи наукових методів – теоретичного узагальнення, порівняння, аналізу та систематизації, структурно-функціонального і статистичного аналізу, групування, моделювання та графічного відображення, таксономічного та регресійно-кореляційного аналізу, експертних оцінок та соціологічного дослідження, інституціонального аналізу, дослідження складних систем і системно-динамічного моделювання, нечіткої логіки, побудови дерева рішень, мультиагентського аналізу, смарт-спеціалізації і SWOT-аналізу та інших.

Практична цінність сформульованих у дисертації висновків та рекомендацій полягає в розробленні науково-прикладних рекомендацій зміцнення безпеки споживання на сучасному етапі євроінтеграції та підтверджується їх використанням в діяльності:

- організацій державного і регіонального управління (Управлінням зовнішніх зносин та зовнішньоекономічної діяльності Запорізької обласної державної адміністрації (довідка №02-01-13/0471 від 18.06.2019 р.), департаментом надання адміністративних послуг та розвитку підприємництва Запорізької міської ради (довідка №01/01-12/227 від 05.05.2020 р.), Головним управлінням Держпродспоживслужби в Запорізькій області (довідка №13-13-13/3343 від 27.05.2020 р.), ДП “Запоріжжястандартметрологія” (лист №01/1700 від 14.05.2020 р.));

- науково-дослідних установ (Національного інституту стратегічних досліджень (довідка №293/875 від 25.09.2020 р.), ДУ “Інститут регіональних

досліджень імені М.І. Долишнього НАН України” (довідка №1/295 від 16.09.2020 р.), Запорізької торгово-промислової палати (довідка №09.3/49 від 12.05.2020 р.);

- вищих навчальних закладів (Запорізьким інститутом економіки та інформаційних технологій (лист №326-19/16 від 26.12.2016 р.), ДВНЗ “Запорізький національний університет” (лист №01-01-13/68 від 04.06.2020 р.), Національним університетом “Запорізька політехніка” (лист №37-03/1192 від 01.06.2020 р.).

Аналіз одержаних у дисертації результатів дозволяє виокремити низку наукових розробок та положень, що характеризуються науковою новизною та засвідчують особистий внесок автора в розвиток теорії та практики економічної безпеки держави, до яких можна віднести такі:

1. Доведено, що на сутнісних ознаках еволюції безпеки споживання істотно відображаються трансформаційні зрушення ринкових відносин, обумовлені зміною технологічних укладів та етапів розвитку глобальної економіки (с. 63–71). Обґрунтовано зв'язок безпеки споживання з поняттями, які відповідають різним параметрам сталості з виокремленням її базисної ролі (с. 71–78). Встановлено взаємозв'язок безпеки споживання з економічною, соціальною, екологічною, продовольчою, інформаційною та іншими компонентами національної безпеки в межах економічної безпеки держави (с. 85–94); запропоноване визначення досліджуваної категорії та розкриті її сутнісні характеристики (с. 96–101).

2. Розроблено методологію дослідження безпеки споживання на засадах системного підходу до окреслення її принципів, структури, ієрархії, взаємодії із зовнішнім середовищем з урахуванням основних положень теорій безпекознавства, неінституціоналізму, міжнародних економічних відносин, споживання та застосування низки методів (с. 102–117).

3. Доведено зв'язок безпеки споживання з цілями сталого розвитку на різних рівнях ієрархії управління, у тому числі найщільніший з 12-ю ЦСР “Забезпечення стійкого споживання та виробництва”, здійснений компаративний

аналіз завдань та індикаторів, встановлено відповідність та суперечності їх сутності та економічного змісту в ЄС і Україні (с. 141–163).

4. На основі системного аналізу інституціонального базису безпеки споживання як сукупності інститутів захисту довкілля, прав споживачів, технічного регулювання харчових і нехарчових товарів; виявлені загрози та перспективи його модернізації в процесі євроінтеграції відповідно до вимог Угоди про асоціацію між Україною та ЄС (с. 164–186) з урахуванням європейського досвіду (с. 187–204).

5. Проведено структурно-компонентний аналіз споживання в Україні. Доведено щільний кореляційний зв'язок між динамікою зміни обсягів споживання та ВВП для різних країн, між показниками споживання та продовольчої безпеки, фінансовою спроможністю та рівнем добробуту населення, обсягами утворених відходів у домогосподарствах та БС (с. 230–245).

6. Сформована цілісна сукупність критеріїв та індикаторів оцінювання безпеки споживання, в тому числі обраних з методик оцінювання якості життя (с. 118–135); визначено стан безпеки споживання в Україні методом таксономічного аналізу за функціональними складниками (соціальні; економічні; екологічні; продовольчі; зовнішньоекономічні; науково-технологічні) та інтегральним показником. Виявлено взаємозв'язки між окремими функціональними складниками, а також їх вплив на соціально-економічний розвиток (с. 255–271).

7. Модифіковано науково-методичний підхід до моделювання причинно-наслідкових зв'язків безпеки споживання з позицій системної динаміки у вигляді балансуєчих і посилюєчих контурів для дійсного та бажаного рівнів споживання, пов'язаного зі станом здоров'я, платоспроможністю, поведінковими особливостями населення, станом довкілля та виробництвом (с. 272–282). Для моделювання безпекових параметрів поведінки споживачів запропоновано враховувати їх вподобання, цінності, мотивації, критерії купівлі товару (послуги), моделі поведінки та чинники впливу на них (с. 205–225), до яких у розробленій

моделі поведінки споживачів у контексті забезпечення споживання показано ключову роль рівня культури споживання, споживчих звичок, впливу маркетингових комунікацій та інституціонального базис (с. 283–305).

8. Доведено необхідність зміцнення безпеки споживання в Україні для подолання зовнішньоекономічних загроз шляхом впровадження системи технічного регулювання, гармонізованої до вимог ЄС для підвищення якості та безпеки продукції, розширення доступу бізнесу до ринків ЄС (с. 309–329), стимулювання впровадження інновацій і модернізації виробництва. Обґрунтовано напрями забезпечення безпеки споживання вітчизняними суб'єктами господарювання (доцільність посилення корпоративної соціальної відповідальності, імплементації принципів РЕЧВ, засад забезпечення безпеки споживання в межах існуючих на підприємствах систем управління якістю на основі використання маркетингового інструментарію) із значною увагою електронній торгівлі як одному з видів торгівельної діяльності з найбільш високими темпами розвитку та наявністю специфічних загроз безпеці споживання в доповнення до традиційних негативних ознак (с. 330–389).

9. Обґрунтовано мету забезпечення безпеки споживання в процесі євроінтеграції, стратегічні пріоритети і напрями та запропоновано механізми її зміцнення, окреслені відповідні заходи на різних рівнях системної ієрархії управління, визначені організації та установи з потенціалом для реалізації, джерела фінансування, тривалість розроблення та відтермінованість прогнозних результатів. Доведено домінуючу роль виховання суспільства на принципах сталого споживання та підвищення громадянської свідомості, удосконалення інституціонального базису, модернізації державної і регіональної політики (с. 394–412). З використанням методів мультиагентського моделювання обґрунтовано необхідність гармонізації економічних інтересів во процесі забезпечення споживання (с. 413–430); проаналізовано проблеми та перспективи залучення міжнародної технічної допомоги як потенційного джерела фінансування забезпечення безпеки споживання (с. 431–441); доведена ключова роль інноваційного потенціалу

регіонів у забезпеченні безпеки споживання на основі визначення пріоритетних напрямів і сфер смарт-спеціалізації (с. 442–460).

Зазначені положення за рівнем наукової новизни є достатніми з точки зору вимог для дисертацій на здобуття ступеня доктора економічних наук.

Оцінка змісту та завершеності дисертаційного дослідження

Дисертаційне дослідження Антонюк К.І. логічно структуроване, відповідає послідовності етапів дослідження. Робота складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, а також списку літератури, що нараховує 610 джерел, та 19 додатків.

Ознайомлення з колом питань, окреслених автором для проведення дослідження, дає підстави стверджувати про обґрунтованість їх вибору, послідовність і логічність викладу. Структура роботи видається раціональною та такою, що дає можливість розкрити зміст дослідження. У вступі автор переконливо актуалізує обрану тему дисертації, обґрунтовує її важливість. Про те, що проведенню дослідження передувала ретельна підготовка, свідчать систематизація, узагальнення і критичний аналіз наукових публікацій. Вдалою видається структура та логіка наукового дослідження, зокрема перший розділ дисертації розкриває теоретико-методологічним засадам дослідження безпеки споживання в глобальному середовищі; в другому розділі проаналізовано інституціональні передумови забезпечення безпеки споживання в процесі євроінтеграції України; третій розділ сконцентровано на дослідженні кількісних та якісних характеристик споживання в Україні та країнах ЄС, а також на моделюванні процесів зміцнення безпеки споживання в динамічному вимірі; в четвертому розділі досліджуються перспективи імплементації безпекових імперативів споживання в підприємницьку діяльність в Україні на сучасному етапі євроінтеграції; п'ятий розділ присвячено розробленню рекомендацій з впровадження соціально-економічних детермінант інституціонального забезпечення безпеки споживання в умовах євроінтеграції України. Дослідження завершують висновки, які чітко структуровані

відповідно до окреслених у вступі завдань, логічно сформульовані з дотриманням наукового стилю, характеризуються науковою новизною та підтверджують глибоку обізнаність дослідниці з теоретичними та практичними аспектами сучасного етапу євроінтеграції України.

Повнота викладу наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації у наукових фахових виданнях та інших публікаціях

Публікації дисертанта достатньо повно відображають основні результати дослідження. Результати дослідження викладено в 73 публікаціях загальним обсягом 65,08 д.а., а саме: в одній одноосібній (обсягом 20,14 д. а.) та 7 колективних (13,25 д. а.) монографіях, 30 публікаціях загальним обсягом 12,3 д. а. у фахових наукових виданнях, з яких 10 – у фахових виданнях, що включені до міжнародних науко метричних баз, чотирьох публікаціях у інших виданнях.

З опублікованих у співавторстві праць використані лише ті результати, що належать авторові дисертації особисто. Результати дисертаційної роботи обговорювалися на 31 міжнародній і національній науково-практичній конференції, тези автора опубліковані у матеріалах цих конференцій. Терміни виходу друком всіх публікацій автора підтверджують, що результати були одержані ним самостійно і оприлюднені до захисту дисертації.

Автореферат дисертації повністю відповідає структурі та змісту дисертації, а основні положення, висновки та пропозиції ідентичні в дисертаційній роботі та в авторефераті.

Зауваження до змісту дисертації та дискусійні питання

Загалом позитивно оцінюючи досягнуті автором наукові результати, фаховість роботи та її практичне значення, зауважимо, що дослідження не позбавлене певних недоліків, а деякі положення можуть слугувати підставою для дискусії:

1. Насамперед дискусійним видається зазначення послуг як об'єкту забезпечення безпеки споживання у дужках після товарів (наприклад, «Предметом дослідження є теоретико-методологічні основи, методичні положення та практичні рекомендації з розроблення та реалізації стратегічних пріоритетів і заходів зміцнення безпеки споживання товарів (послуг) на сучасному етапі євроінтеграції України» (с. 46) і далі в тексті дисертації). На наш погляд, таке викладення потребує додаткового пояснення через сутнісні характеристики, природу та специфіку надання послуг, залучених виконавців, методи просування, що в сукупності впливає на особливості убезпечення споживання. До того ж доречно було б розширити дослідження загроз безпеці споживання та шляхів її забезпечення диференційовано для товарів і послуг та їх видових категорій.

2. Дослідження інституціонального базису безпеки споживання, пов'язаного із захистом навколишнього природного середовища, зосереджується на аналізі стану імплементації європейського законодавства та діяльності відповідних інституцій (підрозділ 2.1, с. 168–175), виглядає дещо відокремленим від безпеки споживання. Варто було б пов'язати здійснювані в Україні заходи та одержані результати (як позитивні так і негативні), з ризиками і загрозами, що виникають у контексті забезпечення безпеки споживання.

3. На нашу думку, автор оминає увагою такий важливий аспект безпеки споживання, як наслідки для здоров'я сучасних та майбутніх поколінь, а також взаємозв'язок безпеки споживання із демографічним складником економічної безпеки держави. Хоча на рисунках 1.5 (с. 86), 1.6 (с. 88), 1.7 (с. 92) показано взаємозв'язок безпеки споживання з демографічним складником, а в процесі таксономічного аналізу враховані окремі індикатори в соціальному складнику безпеки споживання: очікувана тривалість життя при народженні, коефіцієнти смертності, кількість уперше зареєстрованих захворювань (таблиця Р1 додатку Р, с. 594). Проте дисертаційна робота лише виграла б за наявності встановленого кількісного взаємозв'язку між показниками захворюваності, тривалості життя й стану довкілля, а також іншими індикаторами безпеки споживання.

4. Дискусійним вважаємо розгляд споживачів як інституту (саме в такій інтерпретації) забезпечення споживання (с. 50, с. 220), хоча дослідження їх інституціонального функціоналу (с. 205–225) є безперечно доцільним та актуальним у межах предмету дослідження.

5. Важко погодитись із виявленим дуалізмом, а саме негативними наслідками впливу на безпеку споживання процесу євроінтеграції (с. 324–325; 359–360). При цьому в роботі неодноразово зазначається про позитивний вплив імплементації європейського інституціонального базису в Україні зокрема в сфері охорони навколишнього середовища, захисту прав споживачів, технічного регулювання харчових і нехарчових товарів (с. 164–186). До того ж збільшення частки країн-членів ЄС в структурі зовнішньої торгівлі в умовах єдиної системи технічного регулювання також має позитивно впливати на безпеку споживання завдяки імпорту з країн ЄС безпечних товарів.

6. Недостатньо обґрунтованим вважаємо надмірну увагу дослідженню особливостей забезпечення безпеки споживання в електронній торгівлі (с. 370–389), адже існує багато секторів економіки, які чинять значний негативний вплив на екологію, здоров'я та поведінку людей.

7. Результати дослідження стану безпеки споживання (с. 255–271) в Україні потребують урахування специфіки регіональної диференціації та особливостей соціального, демографічного, економічного й екологічного розвитку регіонів України. Такі висновки доцільно врахувати у стратегуванні та наданні рекомендацій із реалізації тактичних заходів і конкретних дій в конкретних регіонах України.

8. Недостатньо обґрунтованим вважаємо формулювання висновків щодо забезпечення безпеки споживання на базі європейської практики, імплементації Угоди між Україною та ЄС. Це стосується й дослідження зовнішньоекономічних загроз безпеці споживання, яке відбувається переважно через призму відносин України із країнами-членами ЄС, в той час як істотний вплив можуть чинити інші країни (Китай, США та інші).

Втім, вказані зауваження та дискусійні положення не применшують позитивну оцінку науково-практичної цінності результатів дисертації.

Загальний висновок

Дисертаційна робота є одноосібною, логічно побудованою, завершеною працею, результатом власних розробок автора, присвячених обґрунтуванню теоретико-методологічних основ, стратегічних пріоритетів і механізмів забезпечення безпеки споживання в процесі євроінтеграції України. Тема роботи є актуальною і відповідає паспорту спеціальності 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки).

За науковою новизною, змістом, обсягом, теоретичним і практичним значенням та оформленням дисертаційна робота «Забезпечення безпеки споживання в Україні в умовах євроінтеграції» відповідає вимогам пунктів 9, 11, 12, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою КМУ № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами), а її автор, Антонюк Катерина Іванівна, заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки).

Офіційний опонент

**доктор економічних наук,
доцент кафедри міжнародних
економічних відносин
Вищого навчального закладу
«Університет економіки та
права «КРОК»**

О. Є. Денисов

Підпис: О.Є. Денисов засвідчук
Директор департаменту кадрів Вищого навчального закладу
«Університет економіки та права «КРОК»
12 2020 р.